

Historia

Płock posiada wspaniałe tradycje archiwalne sięgające XIII wieku. Powstało wtedy Archiwum Zamku Płockiego - jedno z najstarszych archiwów w Polsce. Gromadziło akta wytworzone przez kanclerza i starostę. Starosta sprawował nadzór nad zamkiem, zawiadywał majątkami książęcymi i wykonywał władzę sądowniczą nad grodem. Z czasem przekazał swe uprawnienia sądom grodzkim, potem ziemskim. W wyniku ich działalności powstały księgi grodzkie i ziemskie. Archiwum Zamkowe funkcjonowało do połowy XVII w. Liczne wojny doprowadziły do rozproszenia jego zasobu. Pozostałą część zniszczyli Szwedzi w 1705 roku zdobywając Zamek. Los tych dokumentów jest bliżej nieznanym. Jedynie drobna część zbiorów została przekazana do utworzonego w 1825 roku Archiwum Akt Dawnych. Drugim archiwum, które przetrwało właściwie do dziś dnia było Archiwum Diecezjalne. Przechowywano tam akta powstałe w wyniku działalności kancelarii biskupa, jako zawiadującego diecezją. Ważniejsze dokumenty książęce składano właśnie tam. Do dziś przechowywany jest w tym archiwum dokument lokacyjny miasta Płocka z 1237 r. W czasie II wojny światowej cały zasób został wywieziony do Królewca, potem do Niemiec. Większość zbiorów wróciła jednak do Płocka. Dziś zasób zaliczany jest do najcenniejszych zbiorów archiwalnych. Siedzibą Archiwum Diecezjalnego od 1925 r jest Biblioteka Diecezjalna.

Stosunkowo wcześniej, bo już w XV wieku powstało w Płocku Archiwum Miejskie. Zbierano tam dokumenty dotyczące funkcjonowania miasta. W tym okresie akta związane z przywilejami i nadaniami szczególnie chroniono. Rozwój samorządu miejskiego, rady miejskiej jako organu administracyjnego i ławy miejskiej jako władzy sądowniczej doprowadził do konieczności utworzenia kancelarii. W wyniku ich działalności powstały księgi radzieckie, ławnicze i wójtowskie. W XVI wieku zaczęto prowadzić księgi rachunkowe oraz księgi korespondencji. W 1533 r. sporządzono pierwszy sumariusz przywilejów miejskich. W XVIII i XIX wieku, mimo upadku wielu archiwów miejskich na terenie Królestwa Polskiego, archiwalia płockie przetrwały. Przechowywano je w Starym Ratuszu drewnianym na Rynku Starego Miasta a następnie w nowym murowanym od 1825 r. Władze administracyjne troszczyły się o los archiwaliów. Prefekt Departamentu płockiego Rajmund Rembieliński polecił uporządkowanie i zewidencjonowanie akt w Archiwum Miejskim. W 1821 r. Komisja Województwa Płockiego poleciła sporządzić kopie przywilejów miasta Płocka. Wykonano je w kilka lat później zatrudniając archiwistów Archiwum Akt Dawnych w Płocku - Sikorskiego i Wrońskiego. Zachowany do dziś kopiariusz zawiera dokumenty z lat 1361- 1782.

Ważną rolę w dziejach archiwów płockich odegrało Archiwum Akt Dawnych przy Trybunale Cywilnym W Płocku. Utworzono je ok. 1825 r. Archiwum Akt Dawnych mieściło się w klasztorze dominikańskim, w budynku dawnego pałacu biskupiego, zajmowanym przez Trybunał Cywilny oraz wieży Kościoła Katedralnego. Gromadzono tam akta sądowe, akta grodzkie i dokumenty pergaminowe. Przechowywano je w kasie miejskiej pod dozorem kasjera i prezydenta. Zasób tego archiwum jako jednego z pierwszych przejęło Archiwum Akt Dawnych w Warszawie w 1880 r. Mimo protestów płocczan zbiory zostały wywiezione z Płocka.

Archiwum Państwowe w Płocku zostało powołane do życia w 1919 roku. Działalność i organizacja służby archiwalnej w tym okresie opierała się na reskrypcie Rady Regencyjnej z dnia 31 lipca 1918 r. i dekrete Naczelnika Państwa z dnia 7 lutego 1919 r., dotyczącym organizacji archiwów państwowych i opieki nad archiwaliami.

Powołany przy Ministerstwie Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego Wydział Archiwów Państwowych przejmował nie tylko istniejące dotychczas na ziemiach polskich archiwa, ale także pozostawione przez władze zaborcze registry urzędów i różnych instytucji. Potrzeba pomieszczenia tych akt, spowodowała rozszerzenie sieci archiwalnej przez utworzenie nowych archiwów. Między innymi zostało utworzone Archiwum Państwowe w Płocku.

W myśl w/w aktów prawnych Archiwum Państwowe w Płocku było Instytucją powołaną do przechowywania wszelkiego rodzaju zabytków rękopiśmiennych dotyczących dziejów państwa i społeczeństwa. Poza tym zobligowane było do udostępniania przechowywanych materiałów. Do obowiązków Archiwum Państwowego należało dokonywanie wszelkiego rodzaju kwerend, wydawanie odpisów, wypisów, regestów i tłumaczeń z przechowywanych dokumentów.

Swoją działalność Archiwum Państwowe w Płocku rozpoczęło 2 czerwca 1919 roku.

W pierwszych latach 1920-1931 działalność sprowadzała się w zasadzie do gromadzenia, zabezpieczenia, a tylko częściowo do porządkowania archiwaliów po byłych władzach rosyjskich i skupienia ich pod właściwym zarządem archiwum. Prace porządkowe zgromadzonych archiwaliów na szerszą skalę rozpoczęło dopiero w okresie, kiedy

dyrektorem Archiwum Państwowego w Płocku był Władysław Prawdzik (1932-1935). Zasób w minimalnym stopniu był wykorzystywany przez badaczy i to niemal wyłącznie regionalnych. Wpływały na to niewątpliwie trudne warunki lokalowe, ciasnota w magazynach i częste przeprowadzki. Priorytetowe zadanie nowego dyrektora miało na celu uruchomienie pracowni naukowej, aby akta można było udostępniać m.in. do badań naukowych na szerszą skalę.

W latach 1935-1938 kierownictwo Archiwum Państwowego w Płocku sprawował Jerzy Frankenstein, a następnie od dnia 1 września 1938 roku do chwili wybuchu wojny dr Marian Witkowski.

Nieznana jest dokładnie wielkość zasobu ówczesnego Archiwum Państwowego w Płocku, lecz wiadomo, że zgromadziło ono dziewiętnastowieczne archiwalia byłych płockich władz wojewódzkich i gubernialnych, władz i instytucji skarbowych włościańskich, szkolnych, księgi szlachty dziedzicznej, zbiór planów miast obszaru płockiego oraz akta władz okupacyjnych niemieckich w Płocku z okresu I wojny światowej. Były to m.in.:

- 1) akta byłej Komisji Wojewódzkiej i Rządu Gubernialnego Płockiego z lat 1866-1914,
- 2) akta Kancelarii Gubernatora płockiego z lat 1855-1914,
- 3) akta Marszałka Szlachty byłej guberni płockiej z lat 1836-1865,
- 4) akta Izby Skarbowej płockiej z lat 1807-1914,
- 5) akta Komisji Gubernialnej ds. włościańskich i Komisarza Włościańskiego w Płocku z lat 1864-1914,
- 6) akta Gimnazjów rządowych - męskiego i żeńskiego Płocku z lat 1828-1914,
- 7) akta byłej Dyrekcji Naukowej Płockiej z lat 1864-1914,
- 8) akta byłych władz okupacyjnych niemieckich z lat 1914-1918,
- 9) plany miast Mazowsza płockiego oraz plany nieruchomości miejskich i wiejskich,
- 10) akta Dyrekcji Szczegółowej Towarzystwa Kredytowego Ziemskiego w Płocku.

Działalność Archiwum Państwowego w Płocku przerwał wybuch II wojny światowej. Archiwa polskie na terenie Generalnej Guberni zostały podporządkowane niemieckiemu okupacyjnemu zarządowi archiwalnemu, zaś archiwa znajdujące się na terenie obszarów włączonych do Rzeszy wciągnięte zostały do pruskiej sieci archiwalnej. Na obszarach północnego Mazowsza, które na podstawie dekretu Hitlera z 8 października 1939 roku weszły w skład Prus Wschodnich, nie tylko nie stworzono nowych organów państwowej służby archiwalnej, ale zlikwidowano działające dotąd polskie Archiwum Państwowe w Płocku. Obszar ten podporządkowano prowincjonalnemu Archiwum Państwowemu w Królewcu, w którym też w styczniu 1941 roku umieszczono cały zasób archiwum płockiego.

Po zakończeniu działań wojennych, pierwszoplanowym zadaniem stało się zabezpieczenie i scalenie rozproszonych archiwaliów, które narażone były na zniszczenie. Jeszcze do roku 1948 losy zasobu Archiwum były nieznane, ale jak wkrótce się okazało, ocalało tylko 30% jego dawnego zasobu, który zabezpieczyły wojska radzieckie i przekazały do Warszawy. Czasowo ulokowano go w Archiwum Głównym Akt Dawnych w Warszawie. Stamtąd akta partiami wróciły do reaktywowanego w roku 1950 Powiatowego Archiwum Państwowego w Płocku. W roku 1951 nastąpiło formalne przejście zasobu Archiwum Miejskiego w Płocku, na który składało się ok. 230 m.b. akt datujących się od roku 1808. Stały się one zaledkiem kształtującego się wówczas zasobu płockiego archiwum i są jego trzonem do dziś. Dnia 1 lipca 1953 roku na podstawie Zarządzenia Naczelnego Dyrektora Archiwów Państwowych archiwum płockie przekształcono w Oddział Terenowy Archiwum Państwowego w Warszawie. Jego siedziba był początkowo lokal przy ul. Tumskiej 2, a od 1959 roku pomieszczenia przy ul. 1 Maja, gdzie do dziś mieszczą się magazyny archiwalne. W 1976 roku powstało Wojewódzkie Archiwum Państwowe w Płocku z Ekspozytura w Łęczycy dla obszaru nowo utworzonego województwa płockiego. Jako samodzielna jednostka podlegająca bezpośrednio Naczelnej Dyrekcji Archiwów Państwowych funkcjonowało do 1 grudnia 1991 roku, kiedy to uległo przekształceniu w Oddział Archiwum Państwowego m.st. Warszawy, a jego zasób w całości przemieszczono do nowej siedziby, jaka jest zabytkowy XIX - wieczny spichlerz wschodni przy ul. Kazimierza Wielkiego 9b. Ponowna samodzielność archiwum uzyskała na mocy rozporządzenia Ministra Edukacji z 25 lipca 1994 r. Od 1 września 1994 r. Archiwum płockiemu podlegają oddziały w Kutnie i w Łęczycy.